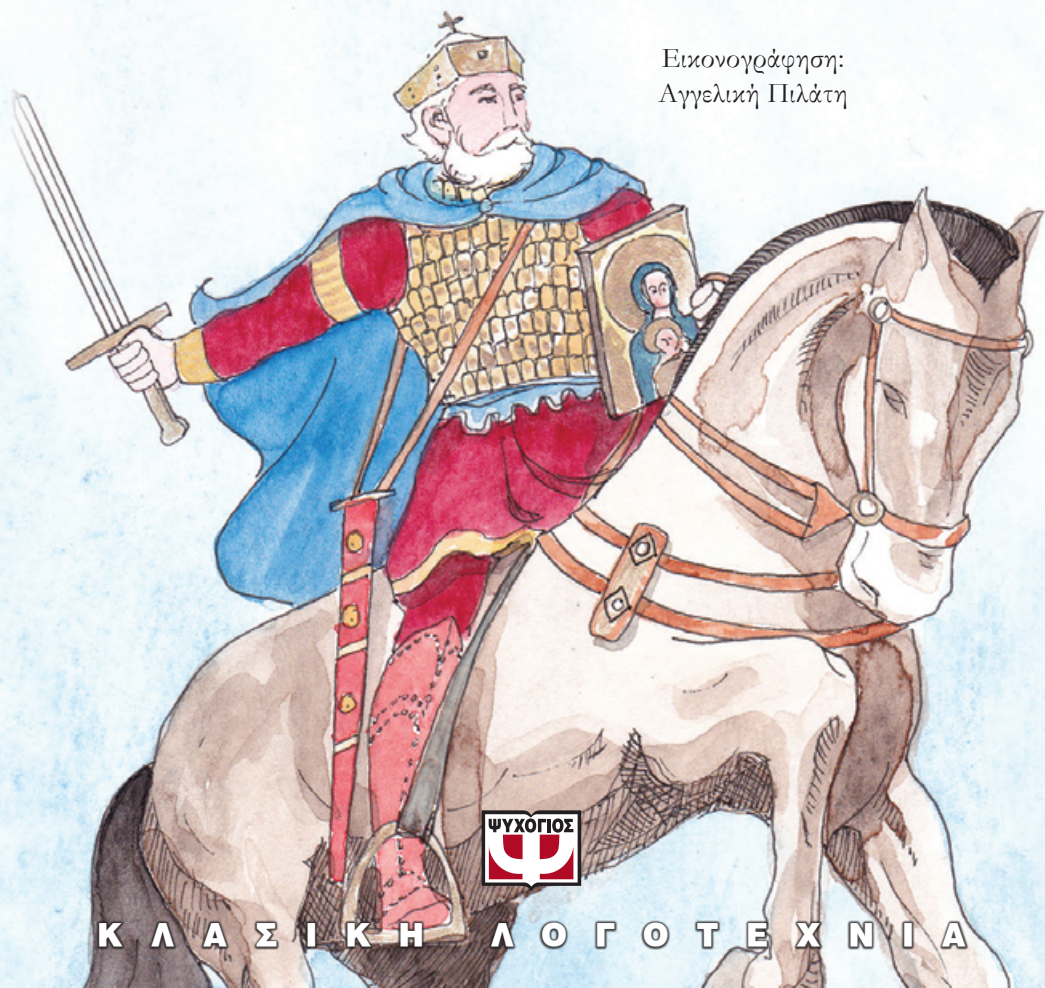

ΠΗΝΕΛΟΠΗ Σ. ΔΕΛΤΑ

Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου

Εικονογράφηση:
Αγγελική Πιλάτη

Κ Λ Α Σ Ι Κ Η Λ Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Α

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Πηνελόπη Σ. Δέλτα

ΕΞΩΦΥΛΛΟ – ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ: Αγγελική Πιλάτη

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΗ: Κυριακή Κάσση

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Νέλλυ Βασιλείου

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Βάσω Βύρρα

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2018

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2018

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-2534-4

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-2535-1

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

ΠΗΝΕΛΟΠΗ Σ. ΔΕΛΤΑ

Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου

Με προλογικό σημείωμα της Καθηγήτριας Παιδικής
Λογοτεχνίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης, κ. Μένης Κανατσούλη

Εικονογράφηση: Αγγελική Πιλάτη

*Τον είδαν, τότε νιώσανε και δεν τότε ξεχάνουν,
γιατί παντού σημάδεψε τ' αστραποπέρασμά του.*

Κωστής Παλαμάς

Στον πατριώτη και ποιητή
Αργύρη Εφταλιώτη
που βαθιά ένιωσε την ελληνική ψυχή
και αγάπησε το Ελληνόπουλο,
ως έκφραση του θαυμασμού
και της ευγνωμοσύνης μου

Στο ιστορικό μέρος αυτού του βιβλίου, καθώς και στο «Για την Πατρίδα», ακολούθησα πιστά το λαμπρό έργο του κ. G. SCHLUMBERGER, τη «Βυζαντινή Εποποιία». Όλοι πρέπει να ευγνωμονούμε το μεγάλο αυτό σοφό που ανέστησε μια από τις ενδοξότερες εποχές της ιστορίας μας. Εγώ και ατομικά τον ευχαριστώ εγκάρδια, για τις συμβουλές και τις ενθαρρύνσεις που μου έδωσε σε φιλικές συνομιλίες με τόση προθυμία και καλοσύνη.

Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

Η Πηνελόπη Δέλτα γράφει ακόμη για παιδιά...

*Τα παιδιά σας ζούνε στο έργο σας ζωνηρά μα κανονικά,
χωρίς να ξεφεύγουν από το φυσικό τους πλαίσιο.**

Κωστής Παλαμάς

Τα βιβλία της Πηνελόπης Δέλτα τα διαβάζουν τα τωρινά παιδιά, τα διάβασαν οι γονείς τους και οι παππούδες τους, όταν ήταν και αυτοί μικρά παιδιά, τα διάβασαν και οι πιο προηγούμενες γενιές. Όμως και οι συγγραφείς ήταν κάποτε παιδιά... Και η Πηνελόπη Δέλτα ήταν κάποτε παιδί και ίσως σε εκείνη την περίοδο της ζωής της μπορούμε να ανακαλύψουμε –σε εμβρυϊκή μορφή– πολλές από τις ιδέες που τροφοδότησαν τα βιβλία της και οικοδόμησαν το αξιακό της σύστημα όπως εκφράστηκε μέσα από αυτά.

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Το 1874 γεννιέται η Πηνελόπη στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου – τότε που η ελληνική παροικία ανθούσε εκεί. Ήταν το τρίτο από τα έξι παιδιά του Εμμανουήλ Μπενάκη και της Βιργινίας

* Από Π. Σ. Δέλτα, Αλληλογραφία, επιμέλεια Ξ. Λευκοπαρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1997, σελ. 57.

Χωρέμη. * Τα βιώματά της από την παιδική της ηλικία μπορούμε να τα πληροφορηθούμε και από πρωτογενείς πηγές, δηλαδή από τις ημερολογιακές της σελίδες, για παράδειγμα, το Πρώτες Ενθυμήσεις**, αλλά και –σε μια πιο λογοτεχνική εκδοχή– από μυθιστορήματά της, όπως τα Τρελαντώνης και Μάγκας. Ο Τρελαντώνης (1932) περιγράφει ένα καλοκαίρι της ζωής των αδελφών (που όμως στο βιβλίο είναι μόνο τέσσερα) στον τόπο διακοπών, μακριά από την πολύβουη Αλεξάνδρεια, στο κομψό θέρετρο της εποχής, που είναι ο... Πειραιάς. Τα τέσσερα αδέρφια, η μεγάλη Αλεξάνδρα, ο ατίθασος Αντώνης, που εξελίχθηκε στον μεγάλο ευεργέτη Αντώνη Μπενάκη, η Πουλουδιά –η «δική μας» Πηνελόπη– και ο μικρός Αλέξανδρος, μέσα από μια δροσερή και ανέμελη αφήγηση αναπαρασταίνουν, με πολλή νοσταλγία, τα παιδικά χρόνια της Δέλτα. Και ο Μάγκας (1935) –αν και με όχι τόσο ανεμελιά– μας μεταφέρει στη ζωή των Ελλήνων παροίκων της Αλεξάνδρειας.

Ο συνδυασμός των αναμνήσεων της Δέλτα –ημερολογιακών και μυθιστορηματικών– αποκαλύπτει έναν παιδικό χαρακτήρα με ασίγηστη επιθυμία για διάβασμα αλλά και με ένα είδος μοναξιάς που «ξεσπά» τα εσωτερικά του πάθη και όνειρα σε αυτήν ακριβώς τη μοναχική αλλά και με τόσο ενσυναίσθηση –για τη ζωή των λογοτεχνικών άλλων– ασχολία που είναι το διάβασμα. Ήδη από τότε, η Πηνελόπη, χω-

* Περιπλανηθείτε στην ιστοσελίδα του Μουσείου Μπενάκη και διαβάστε μια σύντομη βιογραφία της Π. Σ. Δέλτα: <http://www.benaki.gr/index.asp?id=4010201>

** Π. Σ. Δέλτα, *Πρώτες Ενθυμήσεις*, επιμέλεια Π. Α. Ζάννας, Ερμής, 1989.

μένη στην οικογενειακή βιβλιοθήκη, μαγεύεται από αυτά τα διασκεδαστικά μυθιστορήματα που την κάνουν να περιπλανιέται σε κόσμους γοητευτικούς. Μόνο που είναι όλα γραμμένα σε γλώσσα άλλη από την ελληνική, και ως ενήλικη πια θα νιώσει βαθιά μέσα της αυτό που θα γίνει κεντρική επιλογή των βιβλίων της: να δώσει στα Ελληνόπουλα ελληνική λογοτεχνία που να έλκει την έμπνευσή της από τον ελληνικό κόσμο του παρελθόντος και του παρόντος (της). Όπως σχολιάζει χαρακτηριστικά σε γράμμα της προς τον Φώτη Φωτιάδη, σημαντικό μελετητή του Γλωσσικού Ζητήματος: «Θα ήθελα να βαλθούν πολλοί να γράψουν βιβλία διασκεδαστικά με αγοράκια και κοριτσάκια που παίζουν, μιλούν, κάνουν αταξίες και καλές πράξεις σε Ελληνικό* περιβάλλον, με ομιλίες και διηγήσεις της Ελληνικής σπιτικής μας ζωής, που να περιγράφονται λεπτομερώς οι εύμορφες εθνικές μας συνήθειες και παραδόσεις και οι οικογενειακές μας εορτές (πασχαλιάτικα αυγά, βασιλόπητες κτλ.)». **

Ας μην ξεχνούμε ότι την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα που η Δέλτα αρχίζει να συγγράφει τα βιβλία της για παιδιά, δεν προϋπάρχει ουσιαστικά ελληνική πεζογραφία για παιδιά, που να λαμβάνει δηλαδή υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες της παιδικής ηλικίας για ψυχαγωγία και παιχνίδι και συνάμα γνώση και καλλιέργεια χαρακτήρα. Η Δέλτα ανοίγει τον δρόμο στις επόμενες γενιές συγγραφέων και –τουλάχιστον για τη γραφή παιδικών μυθιστορημάτων– θεμε-

* Επισήμανση δική μου.

** Από Π. Σ. Δέλτα, Αλληλογραφία, επιμέλεια Ξ. Λευκοπαρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1997, σ. 87.

λιώνει την ελληνική παιδική λογοτεχνία. Και πάλι αναφωνεί: «Μα έχουμε τέτοια έλλειψη βιβλίων για παιδιά που αποφάσισα να πάρω τη βουτιά [...], να γράψω διήγημα Ελληνικό, με Ελληνικές ιδέες σ' Ελληνικό περιβάλλον».*

Η επιμονή της Δέλτα να γράφει παιδικά βιβλία με έμφαση στην ελληνικότητα κατά καιρούς και από κάποιους μελετητές έχει κατακριθεί. Κάποιοι μάλιστα έφτασαν να την αποκαλέσουν «εθνικίστρια» και «σοβινίστρια». Όμως, δεν μπορούμε να κρίνουμε και μάλιστα να κατακρίνουμε το έργο παλαιότερων δημιουργών με τα κριτήρια που έχουν, ενδεχομένως, επικρατήσει σε μεταγενέστερα χρόνια. Η Δέλτα ζει σε μια εποχή που σε όλη την Ευρώπη είναι κυρίαρχη η έννοια του έθνους-κράτους, καθώς επίσης σε μια Ελλάδα όπου η Μεγάλη Ιδέα αποτελεί βασικό ιδεολόγημα του κράτους. Η Δέλτα είναι, λοιπόν, «παιδί» του καιρού της και εκφράζει μέσα και από τα βιβλία της για παιδιά τη φιλοπατρία και το όραμα μιας Ελλάδας που προσπαθεί να βρει τον δικό της βηματισμό, τις δικές της ιδέες και αξίες. Η Δέλτα, όμως, ταυτόχρονα, δεν εγκλωβίζεται σε μια στενή αντίληψη, σε μια εθνικιστική αντίληψη για τη χώρα της. Μεγαλώνει εκτός του ελληνικού βασιλείου, μορφώνεται μέσα από ξένες γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά), ταξιδεύει και ζει κατά καιρούς στην Ευρώπη. Δεν είναι μια προσωπικότητα προσκολλημένη σε μια ιδέα περί Ελλάδας απομονωμένης, ούτε σε μια έμμονη σχέση με το «ένδοξο» ελληνικό παρελθόν. Η Δέλτα θέλει να δει την περηφάνια του λαού της, που –το ξέρει– έχει πολύ δρόμο μπροστά του, η σκέ-

* Από γράμμα της στον Κωστή Παλαμά, ό.π., σ. 22.

ψη της όμως αναγκαστικά φιλτράρεται από τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Γι' αυτό και η ματιά της –τουλάχιστον σε ό,τι έχει να κάνει με το παιδικό βιβλίο– είναι προσοδευτική.

Τι σημαίνει πρόοδος για τη Δέλτα; Πρόοδος είναι να φτιάχνει βιβλία για παιδιά με χαρακτήρες αληθοφανείς, ζωντανούς, σε υποθέσεις με πλοκή ενδιαφέρουσα και που προκαλεί συγκίνηση και ποικίλα συναισθήματα. Πρόοδος είναι να θέτει ένα αξιακό σύστημα το οποίο μεταλαμπαδεύει στα παιδιά αντιμετωπίζοντάς τα με σοβαρότητα σαν να είναι ενήλικοι: την αγάπη για την πατρίδα, τη φιλοπονία, την έννοια του καθήκοντος και της ευθύνης, τον αυτοσεβασμό. Πρόοδος είναι να ξεπερνά ακόμη και τους περιορισμούς και τα εμπόδια της εποχής της για το γυναικείο φύλο και να πλάθει γυναικείους χαρακτήρες με άποψη, προσωπικότητα και δυναμισμό.

Όλα τα παραπάνω διατρέχουν το σύνολο των βιβλίων της, βρίσκουν όμως την καλύτερη έκφρασή τους στο Παραμύθι χωρίς όνομα (1910), ίσως το πιο διαχρονικό βιβλίο της Δέλτα, αυτό που ο σημαντικός παιδαγωγός Αλέξανδρος Δελμούζος χαρακτήρισε «το δεύτερο εθνικό βιβλίο για μικρούς και μεγάλους»*. Το βιβλίο δεν είναι μόνο παραμύθι· είναι ιστορία, είναι αλληγορία, είναι ένα σατιρικό μυθιστόρημα γεμάτο πόνο για αυτή τη «Χώρα της Κακομοιριάς» –σύμφωνα με τον χαρακτηρισμό του Παλαμά– που περιγράφει και που δε διαφέρει πολύ από την Ελλάδα: εξαθλίωση του λαού, ανίκανη εξουσία, διεφθαρμένοι

* Από γράμμα του Αλέξανδρου Δελμούζου προς τη Δέλτα, ό.π., σ. 220.

πολιτικοί, ξεπουλημένο κράτος, που το επιβουλεύονται οι ξένες δυνάμεις, μετανάστευση, φτώχεια, αμορφωσιά. Πόσο επίκαιρο φαντάζει ακόμη και σήμερα το Παραμύθι. Όμως, τα παραμύθια έχουν καλό τέλος και έτσι και το βασίλειο των Μοιρολάτρων θα σωθεί: η μορφή του νέου και αδιάφθορου ηγέτη, του Βασιλόπουλου, θα εμπνεύσει τον λαό του, το κράτος θα αναμορφωθεί και θα αναγεννηθεί.

Πολλές από τις ιδέες που οικοδομούν την κοσμοθεωρία της Δέλτα συναντούμε στο βιβλίο αυτό. Η Δέλτα είναι μια αστή και δεν έχει την καλύτερη γνώμη για τον λαό της πατρίδας της. Αυτό δε σημαίνει ότι τον περιφρονεί, αλλά αντίθετα ότι ζητά από αυτόν να εξυψωθεί, να ψάξει και να ανακαλύψει αξίες. Αν και η ίδια προέρχεται από αστική και μάλιστα μεγαλοαστική οικογένεια, που έδωσε ευεργέτες στη χώρα, και ο γάμος της με τον Στέφανο Δέλτα συνέχισε τις αστικές της καταβολές, δεν παραδέχεται την ύπαρξη αστικής τάξης στην επικράτεια του ελληνικού κράτους. Τις αστικές αξίες που είδε στην Αλεξάνδρεια και σε μεγάλες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθώς και της Ευρώπης δεν τις διακρίνει στην ελληνική αστική τάξη και στον ελληνικό λαό. Λέει χαρακτηριστικά: «Τι δημιουργούμε; Τέχνη; Φιλολογία; Μουσική; Ιστορία γράφομε και μελετούμε; Χαρακτήρα έχουμε; Αρχές έχουμε; Τι βγάλαμε στον τόπο μας, από δω και εκατό χρόνια που ζούμε ελεύθεροι; Εχαλάσαμε πολλά πράγματα που μας αφήσαν οι ξένοι· καταστρέψαμε όλα τα μεγάλα κτίρια που πήραμε από τους Τούρκους. Εμείς όμως τι δημιουργήσαμε;»*

* Από γράμμα της στον Αλέξανδρο Δελμούζο, ό.π., σ. 264.

Αυτή τη θλιβερή αλήθεια περιγράφει στο Παραμύθι χωρίς όνομα, αλλά καθώς το παραμύθι, ως λογοτεχνικό είδος, είναι αισιόδοξο, το τέλος είναι ευτυχές: ο νέος ηγέτης που αναδομεί το κράτος κατορθώνει το ακατόρθωτο, πίσω όμως από αυτόν –και ενίοτε μπροστά από αυτόν– στέκουν δύο γυναίκες, η Γνώση και η Φρόνηση, που θα τον παροτρύνουν να ηγεμονεύσει και θα τον στηρίζουν στις στιγμές της απελπισίας του. Ο ρόλος του γυναικείου φύλου στο βιβλίο αυτό μπορεί να μην είναι πρωταγωνιστικός και να είναι απλώς υποστηρικτικός και παραπληρωματικός προς τον ανδρικό ρόλο, όμως αποκαλύπτει την πεποίθηση της Δέλτα, η οποία ναι μεν συμβιβάζεται –ως έναν βαθμό– με τις έμφυλες διαφορές της εποχής της, πιστεύει όμως ακράδαντα στη γυναίκα: στην προσωπικότητά της, στην πειθώ της, στη φροντίδα της για τους άλλους, στην επιμονή της και στην αντοχή της, στη βαθιά αλληλεγγύη της.

Στο πολύπτυχο των αξιών που διαποτίζουν τα βιβλία της φαίνεται πως δεν έχει μεγάλο μερίδιο η θρησκευτική πίστη. Αγάπη για την πατρίδα, ναι. Όχι, όμως, στην πίστη που γίνεται θρησκοληψία, προκατάληψη και δεισιδαιμονία. Στο Η Ζωή του Χριστού (1925) προσπαθεί να αποδώσει πρώτα και κύρια την ανθρωπινή του υπόσταση και το ανθρωπινό μήνυμά του, θέλει να ακούσουν τα παιδιά-αναγνώστες τα δικά του, τα πραγματικά του λόγια και μέσα από αυτά τη γλυκύτητα των πράξεών του, δε θέλει να μάθουν «να παπαγαλίζουν τις διεστραμμένες διδαχές αγράμματων παππάδων»*. Με κάθε τρόπο, στα γράμματά της,

* Ό.π., σ. 265.

στα βιβλία της, στα δοκίμιά της, η μεγάλη κυρία της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας οραματίζεται ένα παιδί –και μετέπειτα ενήλικο– υπεύθυνο, με κριτική σκέψη, ανυπόκριτο, που δεν παρασύρεται από ποταπές ιδεοληψίες ούτε χειραγωγείται από κάθε λογής ανθρώπους άνευ αρχών.

Η Δέλτα ενδιαφέρεται για τα πολιτικά ζητήματα της εποχής της και παρακολουθεί τις δραματικές περιπέτειες του Ελληνισμού. Ζώντας σε ένα συρρικνωμένο (ακόμη) ελληνικό κράτος, τάσσεται αναφανδόν υπέρ της απελευθέρωσης της Μακεδονίας, η οποία ναι μεν βρίσκεται υπό οθωμανική κυριαρχία, αλλά απειλείται και κινδυνεύει από τις επεκτατικές βλέψεις του βουλγαρικού κράτους και της βουλγαρικής εκκλησίας. Αποτέλεσμα των γεγονότων του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908), που συνταράσσουν τους κατοίκους της περιοχής, είναι τα τρία βιβλία της, το Για την Πατρίδα, που είναι το πρώτο της μυθιστόρημα (1909), καθώς και τα Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου (1911) και Στα μυστικά του Βάλτου (1937).

Τα τρία αυτά –τα δύο μάλιστα πολυσέλιδα– μυθιστορήματά της ανήκουν στο είδος του ιστορικού μυθιστορήματος, είναι, δηλαδή, αφηγήσεις που προσπαθούν μέσα από τη ζωή μυθοπλαστικών χαρακτήρων –που είναι και τα κεντρικά πρόσωπα– να αναπαραστήσουν την ατμόσφαιρα της εποχής, τα αλλοτινά ήθη και κυρίως τα ιστορικά γεγονότα. Έτσι, μέσα από τις ζωές των ατόμων αναπλάθεται η συλλογική μοίρα.

Αξίζει να επισημάνουμε ότι η Δέλτα και στα τρία ιστορικά μυθιστορήματά της δεν καταφέρεται εναντίον των Τούρκων, αλλά εναντίον των Βουλγάρων: αυτός είναι ο

εχθρός που απειλεί τους μακεδονικούς πληθυσμούς και αυτών τις προθέσεις και πράξεις θέλει να στιγματίσει. Μάλιστα τις σχέσεις αυτές Ελλήνων και Βουλγάρων τις ξεκινά από πολύ παλαιότερα, από τα βυζαντινά χρόνια, και στέκεται στην εποχή του Βασιλείου του Βουλγαροκτόνου που είχε αναδειχθεί σε διώκτη τους. Έτσι, μολονότι μόνο το Στα μυστικά του Βάλτου αναφέρεται στα σύγχρονά της γεγονότα του Μακεδονικού Αγώνα, εντούτοις και τα δύο άλλα, αν και εκτυλίσσονται στη βυζαντινή εποχή, στοχεύουν να υπογραμμίσουν τις διαχρονικά ταραχώδεις σχέσεις των δύο λαών. Η ομοιότητα ανάμεσα στον Βασίλειο Βουλγαροκτόνο και στον αγώνα των μακεδονομάχων είναι αισθητή στα βιβλία της, σχολιάζει ο Στίλπων Κυριακίδης.* Η Δέλτα προβάλλει τη δική της αλήθεια, σύμφωνα και με τις ανάγκες της εποχής, εξάλλου είναι συγγραφέας και δεν είναι πρωταρχική επιδίωξή της η ιστορική ακρίβεια. Άλλωστε και η σύγχρονη ιστορική οπτική κατά κάποιον, έμμεσο, τρόπο τη δικαιώνει, καθώς ακόμη και ο ιστορικός ερμηνεύει τα ιστορικά γεγονότα υποκειμενικά και σύμφωνα με το παρόν: η Ιστορία είναι μια κατασκευή που λαμβάνει χώρα εξ ολοκλήρου στο παρόν, μας λέει ο Κιθ Τζένκινς.**

Η Δέλτα προσπαθεί, λοιπόν, να μεταφέρει ιστορικά γε-

* Πρόκειται για εισήγηση (1958), με τίτλο «Η Πηνελόπη Δέλτα και η Μακεδονία», του σημαντικού ιστορικού και λαογράφου, καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Στίλπωνα Κυριακίδη, που μεθοδικά επισημαίνει τη σχέση των βιβλίων της με τον Μακεδονικό Αγώνα (στο <https://maccunion.wordpress.com/2012/05/08/>).

** Κ. Jenkins, *On "What is History?" – From Carr and Elton to Rorty and White*. London & New York, Routledge 1995, σ. 178.

γονότα σε παιδιά, το κάνει όμως με αίσθημα ευθύνης και με σοβαρότητα. Χρησιμοποιεί έγκυρες ιστορικές πηγές (π.χ. το έργο του γνωστού βυζαντινολόγου Γκυστάβ-Λεόν Σλουμπερζέ, τα αρχεία του Μακεδονικού Αγώνα κ.λπ.), ταυτόχρονα όμως δεν ξεχνά πως γράφει λογοτεχνία και γι' αυτό τα μυθιστορήματά της πρέπει να έχουν –και έχουν– ζωντάνια, ανθρώπινα πάθη, πνοή. Έχει επίγνωση αυτού του ρόλου της όταν ομολογεί στον λογοτέχνη Γιάννη Βλαχογιάννη: «Θέλω να γράψω για τα Ελληνόπαιδα διασκεδαστικά αναγνωστικά βιβλία, ανακατώνοντας όσα περισσότερα ιστορικά γεγονότα μπορώ μέσα στο διήγημα, με τρόπο ώστε, χωρίς να μελετά, το παιδί να μαζεύει γνώσεις εκείνης της εποχής, να γνωρίζει τον Διάκο ή τον Μπότσαρη ή τον Κολοκοτρώνη ή τον Τζαβέλλα, όχι σαν τους σκυθρωπούς οπλαρχηγούς που βλέπει στις ελεεινές ζωγραφιές των σχολικών βιβλίων όπου μαθαίνει ξηρά-ξηρά τα ονόματα των μαχών και τις χρονολογίες, αλλά “σαν ανθρώπους” που ζούσαν και γελούσαν και έτρωγαν και πονούσαν και αγαπούσαν και χόρευαν και πέθαιναν σαν λεοντάρια, και είχαν και τις αδυναμίες τους πλάι στους ηρωισμούς τους».*

Την αληθοφάνεια των ηρώων της την επιτυγχάνει η Δέλτα, μόνο που σε ορισμένες σκηνές ο ρεαλισμός της είναι τόσο προχωρημένος, που τα βιβλία της θεωρούνται βίαια και σκληρά για παιδιά αναγνώστες. Έτσι ο Αργύρης Εφταλιώτης, ενώ την παινεύει που τα μυθιστορήματά της δεν

* Από γράμμα της στον Γιάννη Βλαχογιάννη, Π. Σ. Δέλτα, Αλληλογραφία, επιμέλεια Ξ. Λευκοπαρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1997, σ. 109.

είναι άψυχα και κρύα, αλλά αντίθετα παρασέρνει τον αναγνώστη της με τη μαγευτική φαντασία της, όμως την επικρίνει για την περιγραφή επεισοδίων που είναι απάνθρωπα και που φέρνουν «φρικήαση». Πάντως, η Δέλτα, μέσα στη φιλοπατρία της και στο ενδιαφέρον της να γνωρίσει στα Ελληνόπαιδα την ιστορία τους, δεν παρασύρεται ώστε να μην καταθέσει τον σεβασμό της, ακόμη και τον θαυμασμό της προς τον εχθρό, προς τον Βούλγαρο. «Η τέχνη, και η πιο πατριδολάτρισσα, δύσκολα ξεχνά τη δικαιοσύνη και την ευγένεια», της σχολιάζει ο Παλαμάς.*

Το συγγραφικό έργο της Δέλτα είναι ποικίλο και πολύμορφο. Ασχολείται κατά βάση με το μυθιστόρημα, αλλά γράφει επίσης διηγήματα για ενηλίκους, αυτοβιογραφικά κείμενα, καθώς και παραμύθια, όπως τη συλλογή Παραμύθια και άλλα (1915), με ξεχωριστή θέση ανάμεσά τους το Η καρδιά της Βασιλοπούλας, που διακρίνεται για τον τρόπο που ψυχογραφείται η βασική ηρωίδα. Είναι χαρακτηριστική η άποψη που εκφράζει η Δέλτα –η οποία αντιμετωπίζει κριτικά τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια– για το ποια πρέπει να είναι η ηθική των παραμυθιών, ηθική υψηλή, περήφανε και ευγενική: «Κάνε το καλό γιατί πρέπει να το κάνεις ή μην κάνεις το κακό γιατί εσύ ξεπέφτεις κάνοντάς το».**

Το αξιακό σύστημα της Δέλτα, τα ιδεώδη της θέλει πρωταρχικά να τα μοιραστεί με τα παιδιά. Όχι μόνο γιατί το μεγαλύτερο μέρος του έργου της απευθύνεται σε αυτά, αλλά και γιατί αποτελούν τις μελλοντικές γενιές, αυτές που θα

* Από γράμμα του Κωστή Παλαμά προς τη Δέλτα, ό.π., σ. 46.

** Από γράμμα της στον Αλέξανδρο Δελμούζο, ό.π., σ. 217.

στηρίζουν μια νέα ελληνική κοινωνία. Η παιδαγωγός Δέλτα έχει την αντίληψη πως το σημαντικότερο για το παιδί της εποχής της είναι ο αυτοσεβασμός. Η ανατροφή των παιδιών είναι πολύ σοβαρή υπόθεση και γι' αυτό υποστηρίζει ότι η «αγαπημένη» μέθοδος συμμόρφωσης των παιδιών τότε, η τιμωρία, πρέπει να επιβάλλεται πολύ προσεκτικά: «Όσο βαριά και αν είναι μια τιμωρία, αυτή καθαυτή δε χρησιμεύει σε τίποτα. Δίνεται μονάχα για να μην ξεχάσει αμέσως το παιδί πως έκανε μια αταξία, είναι μονάχα για να τη στερεώσει στη μνήμη του και για να μάθει το παιδί πως όλα τα λάθη πληρώνονται. [...] Το μάθημα το δίνει ο τρόπος της τιμωρίας, [...] μερικά παιδιά με μια ματιά τιμωρούνται χειρότερα παρά με τη μεγαλύτερη στέρηση».*

Αυτές τις αξίες, που η μεγάλη κυρία της λογοτεχνίας για παιδιά οραματίζεται και πραγματοποιεί με τους ήρωές της, φρόντιζε πρώτα απ' όλα να τις εφαρμόζει στον εαυτό της. Η Δέλτα ανατρέφεται με αυστηρότητα και η έννοια της αυτοπειθαρχίας γίνεται κομμάτι της προσωπικότητάς της και σφραγίζει την προσωπική της ζωή. Το χρέος προς την πατρίδα της το εκπληρώνει με το παραπάνω, τόσο με τα γραπτά της όσο και με την κάθε είδους προσφορά (υλική, φυσική παρουσία, κ.λπ.) σε κατοίκους περιοχών που δεινοπαθούν. Αλλά και η αξιοπρέπεια έχει πρωτεύουσα σημασία στη νοοτροπία της και στον τρόπο ζωής της. Έτσι, όταν το 1925 πρωτοεκδηλώνεται η ασθένειά της (σκλήρυνση κατά πλάκας) η Δέλτα απομονώνεται στο σπίτι της στην Αθήνα, αρνούμενη να «δειχτεί» σε κοινή θέα. Αποκορύφωση του

* Ό.π., σ. 241.

γεγονότος αυτού, αλλά κυρίως έκφραση της άρνησής της να δεχτεί την παρουσία των Γερμανών κατακτητών στην Αθήνα, είναι η τελική πράξη της αυτοχειρίας της, στις 27 Απριλίου 1941, ημέρα της εισόδου του γερμανικού στρατού κατοχής στην Αθήνα (απεβίωσε στις 2 Μαΐου). Η Δέλτα τραβάει την κουρτίνα της ζωής της με έναν μεγαλειώδη, συμβολικό τρόπο διαμαρτυρίας ή και απόγνωσης, για να μας αφήσει ως παρακαταθήκη ότι «τίποτα μεγάλο δεν γίνεται χωρίς θυσίες... Πρέπει τις θυσίες αυτές να ξέρομε να τις κάνομε χωρίς υπολογισμούς»*.

* Από το *Για την Πατρίδα*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1991, σ. 142.

Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου

Το πληθωρικό αυτό ιστορικό μυθιστόρημα της Πηνελόπης Δέλτα, που εκδόθηκε πρώτη φορά το 1911, έχει απ' όλα: συνταρακτικά ιστορικά γεγονότα, κατασκοπευτικές περιπέτειες, έρωτα, αναγνωρίσεις χαμένων προσώπων. Η πλοκή του βιβλίου συναρπάζει αλλά κυρίως συνέχεται και συνδέεται με υψηλές ιδέες, τη φιλοπατρία και την πίστη στον Βυζαντινό αυτοκράτορα. Όλα αυτά συμβαίνουν την εποχή που στον βυζαντινό θρόνο καθόταν ο Βασίλειος Β', ο επονομαζόμενος Βουλγαροκτόνος, ένας αυτοκράτορας που ήταν πρώτα απ' όλα στρατιώτης και έμεινε στην Ιστορία ως αυτός που έβαλε φραγμό στις επεκτατικές βλέψεις του Τσάρου της Βουλγαρίας, αλλά και των άλλων φιλόδοξων ηγεμονίσκων. Βέβαια, μιλάμε για έναν ανελέητο πόλεμο με τους Βουλγάρους, ο οποίος διήρκεσε πολλά χρόνια, από το 986 έως το 1017.

Η Δέλτα, όπως κάνει με όλα τα βιβλία της που αντλούν το θέμα τους από ιστορικά γεγονότα, μελετά ευσυνείδητα τις ιστορικές πηγές. Πολύτιμο εργαλείο για τη συγγραφή του βιβλίου αυτού, η Βυζαντινή Εποποιία του Γκυστάβ-Λεόν Σλουμπερζέ, με το οποίο θα πορευτεί για να στήσει τον καμβά των ιστορικών γεγονότων. Όμως, ιστορικό μυθιστό-

ρημα δεν κατασκευάζεται χωρίς τη μυθοπλασία, τους ήρωες, οι οποίοι μέσα στο συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο διαμορφώνουν τον χαρακτήρα τους και τις ζωές τους. Έτσι, στον Καιρό του Βουλγαροκτόνου, παρακολουθούμε τη ζωή και τη δράση των δυο βασικών χαρακτήρων, του Κωνσταντίνου και του Μιχαήλ, από την παιδική τους ηλικία μέχρι που ανδρώνονται. Οι καιροί είναι δύσκολοι και η απειλή των Βουλγάρων κατά των ελληνικών πληθυσμών διαρκής. Ο άγριος θάνατος του άρχοντα πατέρα του Κωνσταντίνου, ο οποίος ήταν αυτόπτης μάρτυρας, στην Αδριανούπολη από τους Βουλγάρους εισβολείς, τραυματίζει βαθιά την ψυχή του. Τη δύσκολη ζωή του ως αιχμαλώτου στο βουλγαρικό στρατόπεδο απαλύνει ο συνομήλικός του Μιχαήλ, με τον οποίο θα σφυρηλατήσει μια μοναδική φιλία.

Γύρω από τους δυο πρωταγωνιστές αρχίζουν να περιστρέφονται σιγά σιγά και οι υπόλοιποι χαρακτήρες, που συμβάλλουν στην εξέλιξη της πλοκής: η μικρή Αλεξία (κόρη του Αλέξιου, που γνωρίσαμε στο πρώτο βιβλίο της Δέλτα, Για την πατρίδα), ο επίσης διακειμενικός χαρακτήρας-προστάτης της, ο Παγράτης, αλλά και μορφές όπως ο Νικήτας, που ως Βούλγαρος Ασάν θα είναι ο φύλακας-άγγελος των δυο αγοριών, ή ο αφοσιωμένος στην πατρίδα παπα-Γρηγόρης. Κοντά στις μυθοπλαστικές αυτές μορφές, όμως, ανασαίνουν και τα ιστορικά πρόσωπα, όπως ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β'. Μολονότι ο ρόλος του στη μυθοπλασία δεν είναι πρωταγωνιστικός, είναι αναμφισβήτητο αυτός που με την επιμονή του, το όραμά του να εξασφαλίσει την ισχύ της αυτοκρατορίας κινεί τα νήματα της ζωής των χαρακτήρων. Άλλωστε για τη Δέλτα, ο

χαρισματικός ηγέτης, οι ικανότητές του και η αποτελεσματικότητά του είχαν σημασία και για να είναι το κράτος ισχυρό αλλά και για τη ζωή των ανθρώπων.* Η μάχη στο Κλειδί κατά την οποία ο Βασίλειος Β' τρέπει σε φυγή τον Τσάρο Σαμουήλ είναι η νίκη-ορόσημο, αλλά ταυτόχρονα και η μάχη που αποκαλύπτει τη βαναυσότητα και τη σκληρότητα των καιρών. Η πανωλεθρία για τον στρατό των Βουλγάρων έρχεται με το «φρικτό και απαίσιο χτύπημα», όπως το χαρακτηρίζει η Δέλτα, όπου ο Βουλγαροκτόνος τυφλώνει όλους τους αιχμάλωτους στρατιώτες, που έφταναν τις 15.000, αφήνοντας ανά εκατό έναν μονόφθαλμο, για να τους οδηγήσει πίσω στην πατρίδα τους.

Η Δέλτα, μολονότι έχει επίγνωση ότι το κοινό που θα διαβάσει το βιβλίο της είναι παιδιά, δεν κατατρέχεται από ιδέες περί παιδικής αθωότητας και περί ενός κλοιού προστασίας που θα πρέπει να στήσουν οι ενήλικοι για το παιδί-αναγνώστη. Μιλά με ρεαλισμό, με σκληρότητα ίσως, δε θέλει να εξωραΐσει την ιστορική πραγματικότητα μόνο και μόνο γιατί η «διήγησή» της απευθύνεται σε παιδιά. Τους χρόνους εκείνους η ζωή των στρατιωτών και των δύο αντιπάλων χαρακτηριζόταν από βία, αρπαγές, λεηλασίες και στη λαίλαπα των καιρών μικρά παιδιά έπεφταν θύματα, οικογένειες διαλύονταν, η τραυματική παιδική μνήμη των αδικοσκοτωμένων γονιών καθόριζε την ενήλικη ζωή τους.

Έτσι κι ο Κωνσταντίνος μαζί με τον Μιχαήλ, ποτισμένοι από δίκαιο μίσος για τον χαμό των δικών τους αλλά και για

* Μ. Σπανάκη, *Βυζάντιο και Μακεδονία στο έργο της Πηνελόπης Δέλτα*, Ερμής, Αθήνα 2004, σελ. 51.

τη σκληρότητα που γνώρισαν υπηρετώντας τους Βουλγάρους, αποφασίζουν να γίνουν κατάσκοποι του αυτοκράτορα. Ο Βουλγαροκτόνος, όσο σκληραγωγημένος και αν ήταν, ζώντας όλη του τη ζωή σε στρατόπεδα, χωρίς τις χαρές της οικογενειακής ζωής, είχε καταφέρει να εμπνέει τους γύρω του: οι στρατηγοί του προτιμούσαν να σκοτωθούν οι ίδιοι στη μάχη, για να σωθεί αυτός, και οι άντρες του –όπως ο Κωνσταντίνος και ο Μιχαήλ– γεμάτοι αγάπη και αφοσίωση στο πρόσωπό του αφηφούσαν την ίδια τη ζωή τους.

Στο δύσκολο έργο τους οι δυο νέοι βρίσκουν μια ανέλπιστη βοήθ, όπως ανακαλύπτει σιγά σιγά ο αναγνώστης, τη Βουβή Βουλγάρα. Μια μυστηριώδη γυναικεία μορφή που θα δώσει ώθηση σε μια νέα τροπή της πλοκής, η οποία θα οδηγήσει σε αναγνώρισεις χαμένων προσώπων αλλά και στον έρωτα ανάμεσα στη νέα και στον Κωνσταντίνο. Ο έρωτας αυτός –με όλα τα στοιχεία που βρίσκουμε σε ένα ιπποτικό μυθιστόρημα, όπως την ευγένεια αλλά και τον σεβασμό προς το γυναικείο φύλο– αποδεικνύεται δύσκολος, καθώς την κοπέλα την ερωτεύεται παράφορα και ο Μιχαήλ.

Η ιστορία αυτή όμως είναι πάνω απ' όλα μια ιστορία για την πατρίδα, η ζωή των χαρακτήρων εξαρτάται και υποτάσσεται στα ιδανικά της εποχής και, ενώ η φιλία των δυο νέων δε θα ραγίσει, καθώς βασίζεται σε έναν έντονο συναισθηματικά κώδικα «αδελφικής» αγάπης μεταξύ του Κωνσταντίνου και του Μιχαήλ, τελικά ο έρωτας σε αυτό το τρίγωνο δεν ευδοκimeί. Τα υψηλά ιδανικά υπερβαίνουν το ανθρώπινο μέτρο και την ανθρώπινη αδυναμία και είναι αυτά που καθορίζουν τη ζωή των ανθρώπων.

Η πατρίδα είναι το ύψιστο ιδανικό και αυτό δικαιολογεί όχι μόνο τον τρόπο των Ελλήνων αλλά και τον τρόπο που ενεργούν οι Βούλγαροι αρχηγοί: ο Δραξάν είναι γενναίος, ο Ρωμανός ο γιος του Σαμουήλ θα ήθελε να ειρηνεύσουν με τους Βυζαντινούς, ο Σαμουήλ πεθαίνει από τη λύπη του για την απάνθρωπη τιμωρία που βρήκαν οι Βούλγαροι αιχμάλωτοι από τον Βουλγαροκτόνο. Τα πρόσωπα από το εχθρικό στρατόπεδο, αν και όχι πολύ συχνά, παρουσιάζουν και αυτά έναν χαρακτήρα πιο ανθρώπινο. Και ο Κωνσταντίνος, που ζει μέσα στο μίσος, γιατί από βουλγαρικό χέρι χάθηκαν οι γονείς του, θα ομολογήσει «για πρώτη φορά σκέφθηκε πως και ο εχθρός του ήταν άνθρωπος».

Το μυθιστόρημα αυτό έχει χαρίσματα που το κάνουν να ξεχωρίζει: παρόλο που διαβάζουμε και για την ψυχολογία των προσώπων, αυτό που έχει κυρίως σημασία, όπως επισημαίνει και ο ποιητής μας Κωστής Παλαμάς, είναι η δραματική παράσταση. Η φύση με τις ομορφιές της υπάρχει, αλλά κυριαρχεί σε αυτήν ο άνθρωπος. Προσωπογραφίες υπάρχουν και όχι τοπιογραφίες, σημασία έχει όχι η ανάλυση αλλά η ενέργεια. Και κυρίως ένας διάλογος ζωντανός που και αποκαλύπτει το εσωτερικό των προσώπων αλλά και δίνει ζωντάνια και γοργότητα στη δράση.*

Η Πηνελόπη Δέλτα και σε αυτό το βιβλίο της αποκαλύπτει το μέγεθος της τέχνης της, την τέχνη του λόγου της, ενός λόγου όμως τον οποίο, πρώτα και κύρια, απευθύνει

* Γράμμα του Κωστή Παλαμά στην Πηνελόπη Δέλτα, Π. Σ. Δέλτα, Αλληλογραφία, επιμέλεια Ξ. Λευκοπαρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1997, σελ. 45.

σε αναγνώστες παιδιά. Θέλοντας να γράφει βιβλία διασκεδαστικά για Ελληνόπαιδα, φιλοδοξεί, ανακατώνοντας όσο περισσότερα ιστορικά γεγονότα μπορεί, να είναι σε θέση το παιδί, χωρίς να μελετά, να μαζεύει γνώσεις. Και θέλει να μαθαίνουν τα παιδιά για τους ήρωες σαν να ήταν «άνθρωποι που ζούσαν και γελούσαν και έτρωγαν και πονούσαν και αγαπούσαν και χόρευαν και πέθαιναν σαν λιοντάρια, και είχαν και τις αδυναμίες τους πλάι στους ηρωισμούς τους. Έτσι που να μαθαίνουν, παίζοντας, όλα τα ελληνικά ήθη και έθιμα, την ιστορία, την ποίηση και να μεγαλώσουν με ψυχή ελληνική».*

Μένη Κανατσούλη
Καθηγήτρια, Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

* Από γράμμα της Πηνελόπης Δέλτα στον Γιάννη Βλαχογιάννη, ό.π., σελ. 109.

Στην Αδριανούπολη

 κόσμος ήταν ανάστατος στην Αδριανούπολη. Απ' όλες τις χώρες και τα χωριά της γειτονιάς, άντρες και γυναίκες έφθαναν με τα παιδιά τους, όλοι στολισμένοι με τα καλύτερά τους ρούχα και τα πολυτιμότερα διαμαντικά, για να παραβρεθούν στο νυχτερινό εκείνο πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου, που τον καιρό εκείνο εορτάζονταν με μεγάλη ευλάβεια και πολυτέλεια στην πρωτεύουσα της Θράκης.

Όλοι οι ξενώνες, όλα τα πανδοχεία ήταν γεμάτα. Και τα σπίτια ακόμα τα ιδιωτικά εφίλευαν συγγενείς και φίλους, ώστε οι τελευταίοι που έφθαναν κατά το βράδυ δεν έβρισκαν πια ούτε κρεβάτι ούτε καν στρώμα να ξαπλωθούν.

Στην ανοιχτή πόρτα ενός ξενώνα, πλάγι στον Έβρο ποταμό, ύστερα από το βασιλεμα του ήλιου, ένας γέρος έστεκε και με παρακάλια γύρευε να πείσει τον ξενοδόχο να τον αφήσει να μπει μέσα. Ήταν παστρικά ντυμένος, αν και φτωχικά, και από το χέρι του βαστούσε ένα κοριτσάκι ως τεσσάρων πέντε χρόνων, που από την πολλή την κούραση, έσερνε πια τα ποδαράκια του. Από σπίτι σε σπίτι είχαν γυρίσει όλο το απόγεμα και από παντού τούς είχαν διώξει, γιατί πούπετα δε βρίσκονταν πια θέση, και με

καημό κοίταξε ο γέρος τη γεμάτη σάλα όπου πλήθος άνθρωποι έτρωγαν κι έπιναν, και με το μάτι γύρευε μια γωνίτσα που να χωθεί με το κοριτσάκι του.

– Όχι, γέρο μου, να με συμπαθήσεις, του είπε ο ξενοδόχος, που μ' ένα κανάτι κρασί στο χέρι έτρεχε από τον έναν μουσαφίρη στον άλλο, γεμίζοντας τις κασσιτερένιες κούπες. Όχι κρεβάτι και στρώμα, μα ούτε άχυρα πια δεν έχω να σου δώσω. Τράβα παρακάτω.

– Πάμε, παιδί μου! είπε ο γέρος αναστενάζοντας. Ούτε δω δε μας θέλουν...

Μα το παιδάκι έπεσε στα χώματα και ακούμπησε το κεφάλι του στο πεζούλι της πόρτας.

– Δεν μπορώ πια, παππού... μουρμούρισε. Έλα να κοιμηθούμε δω... Τα ματάκια του βασιλεψαν και αποκοιμήθηκε ευθύς.

Ένας νέος χωρικός, που έβγαινε κείνη την ώρα από τον ξενώνα, δεν είδε το παιδί και κόντεψε να το χτυπήσει. Ο γέρος άπλωσε το χέρι και τον βάσταξε.

– Πρόσεχε! φώναξε.

Ο χωρικός σταμάτησε και, βλέποντας το κοριτσάκι, έσκυψε και το σήκωσε.

– Άλλο μέρος δε βρήκες, άνθρωπέ μου, να κοιμήσεις το παιδί; είπε αγανακτισμένος. Κόντεψα να το σκοτώσω! Δεν το παίρνεις μέσα το δύστυχο, να το πλαγιάσεις σε κανένα κρεβάτι;

– Δεν έχει θέση, αποκρίθηκε ο γέρος αποθαρρυσμένος, κανένας δε μας δέχεται! Όλα τα ξενοδοχεία είναι γεμάτα και δεν ξέρω πού να πάγω!

– Αμέ βέβαια είναι γεμάτα! Δεν ήξερες να το συλλογι-

στείς πρωτότερα; Σε πανηγύρι έρχεσαι, χριστιανέ μου, και τέτοια ώρα φτάνεις;

Ο γέρος δεν αποκρίθηκε αμέσως. Σαν σαστισμένος κοίταξε τον νέο χωρικό και μια στιγμή το μάτι του σταμάτησε στα χέρια που κρατούσαν το κοιμισμένο παιδί.

– Δεν έρχουμουν στο πανηγύρι, παιδί μου, είπε, ούτε ήξερα πως αυτό το κακό γίνεται δω. Έρχομαι από πολύ μακριά και δεν ξέρω τον τόπο.

Η φωνή του γέρου μαρτυρούσε τέτοια κούραση, που ο χωρικός τον λυπήθηκε.

– Κι εγώ δεν είμαι του τόπου, είπε πιο σιγά, ειδική θα σου έλεγα να έλθεις σπίτι μου... Στάσου! Έλα μαζί μου! Κάτι θα σου βρω. Πηγαίνω στου Κατεπάνω* Κρηνίτη και η Κυρά έχει μεγάλη καρδιά. Θα λυπηθεί το παιδί σου.

Και με το κοριτσάκι στην αγκαλιά, ο χωρικός ξεκίνησε ακολουθώντας την όχθη του ποταμού.

– Εγγονάκι σου είναι το μικρό; ρώτησε τον γέρο που περπατούσε πλάγι του.

– Όχι, αποκρίθηκε ο γέρος.

– Όχι; Ούτε παιδί σου δεν είναι βέβαια!

– Όχι, δεν έχει γονείς το άμοιρο. Μα είναι αρχοντόπουλο.

Ο χωρικός το κοίταξε και είπε με συμπάθεια:

– Το καημένο! Τι όμορφο που είναι!

* Κατεπάνω: Τίτλος που δίνονταν προπάντων στους στρατηγούς μερικών Θεμάτων κοντά στα σύνορα. Ο Κατεπάνω είχε μεγαλύτερη εξουσία από τους άλλους στρατηγούς Θεμάτων, επειδή είχε και μεγαλύτερη ευθύνη. (Σ.Τ.Σ.)

– Ναι, είπε ο γέρος, και η μάνα του και ο πατέρας του ήταν όμορφοι.

– Λες πως έρχεσαι από μακριά; Τα ρούχα σου μοιάζουν βουλγάρικα.

– Δεν είμαι Βούλγαρος, μα έρχομαι από τη Σκάμπα*.

– ΔιάβOLE! Όλη τη Μακεδονία την πέρασες και δε σε σταμάτησε κανένας;

– Στις βουλγάρικες χώρες δε βρήκα δυσκολία. Ήμουν σε δημόσια θέση στη Σκάμπα και τα χαρτιά μου ήταν τακτικά. Και όταν μπήκα στις ελληνικές χώρες, είχα κάτι άλλο που μ' άνοιγε όλες τις πόρτες.

– Μπα; Σαν τι;

– Διαβατήριο με τη βούλα του Ευστάθιου Δαφνομήλη**.

Ο χωρικός γύρισε απότομα και τον κοίταξε.

– Πού τον ξέρεις τον Ευστάθιο Δαφνομήλη; ρώτησε.

– Δεν τον ξέρω εγώ, τον ήξερε η μάνα του παιδιού. Μην τον ξέρεις κι εσύ;

– Ναι, τον ξέρω. Μα πες μου, πώς πέρασες με διαβατήριο γυναίκας;

– Δε λέει όνομα το διαβατήριο.

– Πώς γίνεται; έκανε σαστισμένος ο χωρικός. Σ' εποχή πολέμου ένα τέτοιο χαρτί είναι επικίνδυνο. Πώς μπορεί να το υπέγραψε ο Δαφνομήλης;

– Το διαβατήριο αυτό χρησιμεύει μόνο σ' όποιον μπορεί να παρουσιάσει μαζί κι ένα σημάδι.

* Σκάμπα: Σημερινό Ελσαβάν. (Σ.τ.Σ.)

** Ευστάθιος Δαφνομήλης: Στρατηγός του Βασιλείου Β', του Βουλγαροκτόνου. (Σ.τ.Σ.)

– Τι σημάδι;

– Έναν σταυρό στολισμένο μαργαριτάρια, όπου βρίσκεται χαραγμένο τ' όνομα της Αυγούστας Ελένης*, Θεός σχωρέσ' την!

Ο νέος τον λοξοκοίταξε. Λίγη ώρα πήγαιναν σιωπηλοί.

– Άκουσε, γέρο, είπε σοβαρά ο χωρικός, μια συμβουλή θα σου δώσω· μιλάς πολύ, και στις μέρες που ζούμε καλό είναι να μάθεις να σωπαίνεις. Πως μου τα είπες εμένα δεν πειράζει, είμαι Έλληνας. Μα μπορούσα να είμαι Βούλγαρος και τότε την είχες άσχημα. Ένας Βούλγαρος θα σ' έπνιγε σαν λαγό για να σου πάρει το διαβατήριο και τον σταυρό. Πρόσεχε σε ποιον μιλάς. Οι κατάσκοποι δε λείπουν και από τα δυο μέρη.

– Το ξέρω, είπε ήσυχα ο γέρος, κι εσύ είσαι κατάσκοπος. Μα είσαι φίλος.

Ο χωρικός τον κοίταξε και είπε λαφριά:

– Χωρατεύεις, γέρο!

– Το ξέρεις πως δε χωρατεύω, είπε ο γέρος χωρίς να ταραχτεί. Το σημάδι της σαΐτας που σου τρύπησε το φρύδι και το κομμένο δάχτυλο του αριστερού σου χεριού θα μου έλεγαν ποιος είσαι, ακόμα και αν δε σε είχα δει με ράσο καλόγερου.

Ο χωρικός σταμάτησε και ακούμπησε το χέρι στον ώμο του γέρου.

– Ποιος είσαι; ρώτησε σοβαρά.

* Η Αυτοκράτειρα Ελένη ήταν γυναίκα του Κωνσταντίνου Η', αδελφού του Βουλγαροκτόνου, που βασίλευε μαζί του. Ο Βουλγαροκτόνος δεν ήταν παντρεμένος. (Σ.τ.Σ.)

– Σαν ενώθηκε ο Νικουλιτσάς* με τον τσάρο Σαμουήλ, και μαζί ξαναπολιόρκησαν τα Σέρβια που μόλις τα είχε κυριεύσει ο βασιλιάς μας εσύ, με το ράσο του γιου μου, βγήκες από την πολιορκημένη χώρα κι έτρεξες στον αυτοκράτορα που τραβούσε κατά τη Θεσσαλονίκη, και τον πρόφθασες και τον εγύρισες πίσω...

– Είσαι ο πατέρας του Γρηγόρη; διέκοψε ο άλλος ταραγμένος.

– Του παλιού σου φίλου, ναι, Νικήτα!

Ο νέος πήρε το χέρι του γέρου και το φίλησε με συγκίνηση.

– Από τον Γρηγόρη έμαθα να σε γνωρίζω και να σ' αγαπώ, γερο-Παγράτη**, είπε. Και τώρα μη φοβάσαι τίποτα! Ό,τι μπορώ θα το κάμω για να σε βοηθήσω εδώ που ήλθες, ξένος κι άγνωστος. Πες μου πού πηγαίνεις;

– Δεν ξέρω, παιδί μου! είπε με κούραση ο γέρος. Έφραγα τα πόδια μου στους δρόμους! Πήγα στη Θεσσαλονίκη, πήγα στη Βασιλεύουσα, κι από κει με στείλανε δω, κι από δω Κύριος οίδε πού θα με στείλουν! Απόκανα στους κόπους!

– Τι πήγες να κάνεις στη Βασιλεύουσα;

– Πήγα να παραδώσω το παιδί στα χέρια της Αυγούστας. Μα πέθανε η Αυγούστα.

– Της Αυγούστας; Τίνος παιδί είναι λοιπόν;

* Νικουλιτσάς ή Νικολίτσης: Ήταν στρατηγός του τσάρου της Βουλγαρίας, του Σαμουήλ, στα Σέρβια, όταν τα πολιορκήσε και τα πήρε ο Βασίλειος Β΄, στα 1003. (Σ.Τ.Σ.)

** Παγράτης: Κοίταξε *Για την Πατρίδα*, της ίδιας. (Σ.Τ.Σ.)

– Τ' όνομα δεν το ξέρεις; μα τους γονείς του τους αντάμωσες.

– Εγώ; – ο Νικήτας τον κοίταξε σαστισμένος.

– Ο πατέρας του ήταν αξιωματικός του Βασιλείου, εξήγησε ο γέρος. Ο Αυτοκράτορας τον έστειλε με μυστική αποστολή στα εχθρικά χώματα, κι εκεί σκοτώθηκε. Με τα χέρια μου τον έθαψα στην αυλή της φυλακής όπου ήμουν δεσμοφύλακας.

– Και τον είδα, λες, εγώ;

– Ναι. Ταξίδευε με τη γυναίκα του ντυμένη αντρίκεια και τους πέρασες εσύ με τη βάρκα σου από τη μιαν όχθη της λίμνης της Πρέσπας στην άλλη, τότε που σ' εγνωρίζαν όλοι με τ' όνομα ο Νικήτας ο βαρκάρης*.

– Ξέρω...! Θυμούμαι! είπε ο Νικήτας συλλογισμένος. Παν έξι χρόνια από τότε... Λοιπόν το αγόρι εκείνο, ο παραγίός, ήταν γυναίκα του; Και πώς τα ξέρεις εσύ όλ' αυτά, γερο-Παγράτη;

– Μου τα διηγήθηκε πέρσι ο Γρηγόρης, τον καιρό που με το ράσο του γύριζες εσύ στα βουλγάρικα μέρη κι έμενε αυτός κρυμμένος στη φυλακή μου. Εκείνες τις μέρες έφθασε και η μάνα του παιδιού, άρρωστη, στα τελευταία της, και πέθανε κει. Ο Γρηγόρης κι εγώ τη θάψαμε πλάγι στον καλό της...

Με το χέρι σκούπισε ο γέρος τα δάκρυα που θόλωναν τα μάτια του.

– Και πώς έτυχε να γυρίσει πάλι στη Σκάμπα η δύστυχη; ρώτησε ο Νικήτας.

* Κοίταξε Για την Πατρίδα. (Σ.τ.Σ.)

Το πληθωρικό αυτό ιστορικό μυθιστόρημα της Πηνελόπης Δέλτα, που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1911, έχει απ' όλα: συνταρακτικά ιστορικά γεγονότα, κατασκοπευτικές περιπέτειες, έρωτα, αναγνώρισεις χαμένων προσώπων. Όλα συνέχονται σε μια δραματική πλοκή, που συνδέεται με τους τρεις βασικούς χαρακτήρες: τους δυο φίλους, Μιχαήλ και Κωνσταντίνο, και τη Βουβή Βουλγάρα. Και στο φόντο της ιστορίας, ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ ο Βουλγαροκτόνος, η λατρεία του στρατού προς το πρόσωπό του, αλλά και τα δραματικά γεγονότα που συνδέονται με τη βασιλεία του. Μέσα από την ανάπλαση της ιστορικής πραγματικότητας μιας άλλης εποχής παρακολουθούμε πώς οι ήρωες του βιβλίου εξαρτώνται και καθορίζονται από αυτήν. Παράλληλα, όμως, υπάρχουν ιδανικά που τους τοποθετούν πέρα και πάνω από τα ανθρώπινα όρια: η φιλοπατρία, η έννοια της αυτοθυσίας, η φιλία κάνουν ξεχωριστούς τους χαρακτήρες του Μιχαήλ, του Κωνσταντίνου, της Βουλγάρας, ενώ λειτουργούν ως πρότυπα για τους νεαρούς αναγνώστες.

**Με προλογικό σημείωμα της Καθηγήτριας
Παιδικής Λογοτεχνίας του ΑΠΘ, κ. Μένης Κανατσούλη.**

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
www.psichogios.gr

Από 10 ετών

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 20073